

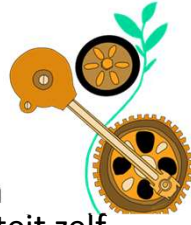
A stylized illustration in the background of the slide. It features several interlocking gears in shades of brown and orange. A green plant with three leaves is growing from the top right, with a thin stem extending downwards. A large, light-colored gear is partially visible on the left side.

Hannah Arendt De menselijke conditie-3

Petra Bolhuis 2025
www.maieutiek.nl

1

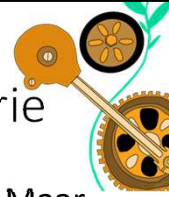
Er zijn altijd twee begrippen

-
- A small version of the stylized illustration from the first slide, located in the top right corner of the slide. It shows gears and a green plant.
- **Poiesis** = *maken, voortbrengen*. Het gaat om activiteiten die een product buiten de activiteit zelf opleveren. Voorbeeld: een pottenbakker maakt een kruik. Het doel ligt in het eindresultaat.
 - **Praxis** = *handelen*. Activiteit waarvan het doel in het handelen zelf ligt. Het gaat niet om een product, maar om de manier van samenleven, spreken en handelen met anderen. Voorbeeld: een gesprek voeren, politiek handelen.

NB De Praxis als winkel brengt ons wellicht in verwarring, maar klussen is in hun ogen ook een doorgaand proces.

2

Arbeid/werk als moderne categorie

- Arendt is een anti-Stalinist geen anti-marxist. Maar zij gaat wel kritiek leveren op Marx. Vooral omdat Marx alles wat wij mensen doen 'arbeid' noemt en dat plaatst in een verlengde van wat dieren doen. Arendt wil arbeid verder uiteenrafelen en doorgronden. Ze wil mensen en wat mensen doen heel expliciet scheiden van de rest van de natuur.
- Het menselijk handelen is *niet* buiten-evolutionair.
- Het is *wel* een 'onnatuurlijk gebruik van het natuurlijke'.

Maieutiek_menselijke conditie_2025-nj

3

3

Slaven en arbeid

- Er wordt op arbeid neergekeken en dus laat men die aan slaven over (Blz 79 onderaan).
- Dus als een slaaf andere taken kreeg en zeker als hij vrijgemaakt werd, dan veranderde zijn natuur ook. Hij deed nu immers geen onvrije arbeid meer, maar nam deel aan werk of handelen.
- Privésfeer is het terrein dat verborgen is en wie alleen in dat domein kan leven, is daarmee van het belangrijkste deel van het menselijke bestaan buitengesloten (81).

Maieutiek_menselijke conditie_2025-nj

4

4

De moderne tijd en arbeid als enige categorie

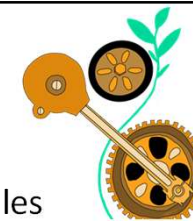
- De moderne tijd heeft alles 'arbeid' gemaakt. Het brengt wel onderscheid aan tussen hoofd- en handenarbeid, geschoolde- en ongeschoolde arbeid. Maar 'werk' wordt niet meer onderscheiden en 'handelen' ook niet. (81)
- Door economen en specifiek door Marx is meerwaarde het **blijvende** geworden waardoor werk én arbeid nu iets blijvends opleveren.
- Hier ligt de wortel voor een probleem: het gaat niet om blijvende kwaliteit of vakmanschap, maar om opbrengst en meerwaarde. (zie ook college 4)

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

5

5

Menselijk bestaan en arbeid

- Arbeid hoort bij natuurlijke levenscyclus. Alles ontstaat en vergaat en hoort bij de natuurlijke levenscyclus.
- Maar als er unieke mensen komen wordt dat anders:
 - Geboorte en dood zijn **niet cyclisch** (blz. 90);
 - Groei en verval zijn **niet cyclisch** (blz. 91)

Geboorte en dood ontstaan, evenals groei en verval, pas als er unieke individuen ontstaan die elkaar als zodanig gaan kennen. Er is sprake van een wereld die duur en het gelijkblijvende kent.

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

6

6

Marx zegt: 'arbeid=stofwisseling'

“Toen Marx de arbeid definieerde als het proces van de 'stofwisseling tussen mens en natuur', in welk proces 'de natuurstof door vormverandering geschikt [is] gemaakt voor menselijke behoeften', zodat 'de arbeid zich heeft belichaamd in zijn voorwerp', liet hij duidelijk uitkomen dat dit zo was 'in fysiologische zin', en dat arbeid en consumptie slechts twee stadia zijn van de zich eeuwig herhalende kringloop van het biologische leven. (...)

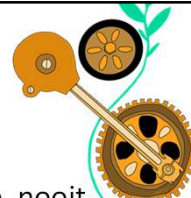
Alles wat de arbeid produceert is bestemd om bijna onmiddellijk te worden geconsumeerd, (...) In het licht van de eisen die het levensproces zelf stelt, van de 'noodzaak te blijven bestaan', zoals Locke het formuleerde, zitten arbeid en consumptie elkaar zo dicht op de hielen, dat ze bijna kunnen worden beschouwd als een en dezelfde handeling, die nog maar nauwelijks ten einde is gekomen of ze moet alweer van voren af aan beginnen. “ (92)

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

7

7

Marx zegt: arbeid=strijd tegen verval

...de tweede functie van de arbeid: zijn voortdurende, nooit eindigende strijd tegen de processen van groei en verval, die altijd weer het menselijke kunstproduct van binnenuit aantasten, en waarmee de natuur de duurzaamheid van de wereld alsmede haar geschiktheid om de mens tot een behuizing te strekken bedreigt.

Marx' gehele theorie draait om het reeds vroeg verworven inzicht dat de arbeider met het produceren van de middelen van bestaan in de allereerste plaats zijn eigen leven reproduceert. (93)

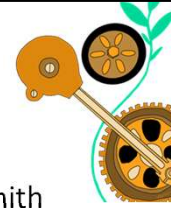
(...)Marx is altijd de overtuiging toegedaan gebleven, al was het met enige aarzeling, dat Milton zijn Paradise Lost produceerde 'om dezelfde reden waarom een zijderups zijde produceert' (301)

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

8

8

Arbeid als bron van rijkdom

- Arbeid heeft zijn positie verworven toen Locke en Smith zagen dat er bezit uit voort kon komen. Immers dan is het vluchtige karakter ervan verdwenen.
- Voor Marx is het probleem enerzijds het wegvallen van de opbrengst van arbeid voor de arbeiders (vervreemding en *verelendung*)
- Anderzijds is het eindstadium volgens Marx pas bereikt als de noodzaak verdwenen is. (96)

Arendt zegt hier zit de crux van zijn misvatting: Doordat hij alles arbeid noemt, is er een akelige keuze ontstaan:

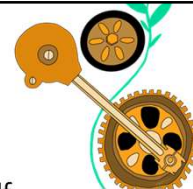
- óf onvrijheid
- óf onproductiviteit

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

9

9

Arbeid en bezit vergaren

- Het surplus idee van arbeid dat aan de arbeiders zelf toekomt biedt een beeld dat Arendt 'oudtestamentisch' noemt. Er is de 'vreugde in het arbeiden'. Arbeid heeft direct resultaat dat direct verbruikt kan worden en er is nog energie over zodat er voortgeplant kan worden. (labour=baren).

Marx geeft zo weinig zin aan het verschil tussen geschoolde- en ongeschoolde arbeid omdat alles direct geconsumeerd wordt.

Privé toe-eigening door anderen is bezwaarlijk omdat het een natuurlijke surplus laat verdwijnen. De arbeider heeft niet langer de beschikking over de meerwaarde die zijn lichaam kan opbrengen. Terwijl dat altijd genoeg zou moeten zijn.

Locke en Marx over bezit blz. 101

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

10

10

Privé – publiek en de rol van bezit

- Arendt zegt dat er onderling wel verschillen zijn, maar dat Marx en Locke beiden in een wereld leven die bezit ziet in het verlengde van een publiek domein, een wereld van duur en opheffing van de noodzaak.
- Dat verandert zodra bezit vervangen wordt door rijkdom.
- Rijkdom is privébezit en vlottend. De publieke ruimte en de publieke zaak zullen nu slechts grondstof worden voor persoonlijke welvaart.

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

11

11

Arbeiders zonder arbeid

- Arbeiders zonder arbeid kunnen overgaan tot aandacht voor hun privégoederen en daarmee sterft het publiek domein af. Dan zien we ook dat de staat de persoonlijke vrijheid moet waarborgen. Maar vrijheid kan bij Arendt niet bestaan in een privé-domein want je hebt er anderen voor nodig.
- Arendt wordt vaak als elitair gelezen, maar ze bedoelt dat wij allen in een maatschappij van arbeiders leven, waarbij iedereen aan het werk is in de maatschappij om rijkdom op te slaan, opdat er minder gewerkt hoeft te worden waarmee er tijd vrijkomt voor het privéleven.
- De publieke zaak en de wereld van blijvende dingen zijn randvoorwaarden geworden van het privéleven van mensen die zichzelf daarin als autonome subjecten zien, maar die klassiek gezien als slaven tot het huishouden veroordeeld zijn en nergens anders 'vrij' kunnen zijn.

Maieutiek_menselijke conditie_ 2025-nj

12

12